

ALFABETİK SIRA İLE İLGİLİ BİR İNCELEME

ABDÜLKADİR SALGIR

Milli Kütüphane Başuzmanı

Kütüphanelerde bulunan alfabetik kataloglardaki fişlerin ve ansiklopedi, sözlük, biyografya sözlüğü ve benzeri eserlerdeki maddelerin sıraya konulmasında; tasnif edilmiş olan kitap, süreli yayın gibi hertürlü basılı belgelerin aranıldığı zaman çabuk ve kolaylıkla bulunabilmesinde yararlanan tek usul alfabetik sıradır. Uygulanma alanı gayet geniş olan alfabetik sıranın kullanılışında gördüğümüz bazı hatalar bizi böyle bir konu üzerinde durmak zorunda bırakmıştır. Bazı güvenilir kurumlar ve kurullar tarafından hazırlanan ve yayınlanan ansiklopedi, sözlük v. b. eserlerle bir kısım bilimsel eserlerde bulunan indeks ve ek sözlüklerde sık sık gözümüze ilişen alfabetik sıra hataları, ilim adamlarımızın bile alfabetik sıraya önem vermediklerini veya bilinmesi gereken basit teknik bilgiden mahrum olduklarını ortaya koymaktadır. Bir çok kurumlarımız günlük çalışmalarında kullandıkları çeşitli dokümanların tasnifinde alfabetik sıradan yararlanacak olurlarsa zamandan ve enerjiden faydalanma imkânlarını sağlayabilecekleri gibi, faaliyetlerinin daha düzenli bir hale gelmesine de hizmet etmiş olacaklardır.

Bir süre önce, gönderdiği resmî yazıya bağlı bulunduğu bucak ve ilçe adını yazmayı unutan bir köy ilkokulu müdürünün yazısını cevaplandırmak istediğimizde cevabın verilen adrese ulaşmasında bir gecikme olmasının düşüncesiyle, adı verilen köy ilkokulunun nerede bulunduğunu bağlı olduğu Bakanlığın ilgili dairesine telefonla sormuştuk. İstenilen bilginin İçişleri Bakanlığından öğrenilebileceği bildirilmişti. Bir Bakanlık veya bir genel müdürlük kendisine bağlı olan kurumların ve hattâ personelin isimlerini ve diğer gerekli bilgileri fişler üzerine yazmak suretiyle alfabetik sırada muhafaza edecek olursa çalışmalarının daha düzenli olabileceği bir gerçektir.

Kısa bir süre önce, göz muayenesi için gittiğimiz hastanelerimizin birinin göz kliniğinde bizden önce, muayene olmak için sırada bekleyen bir hastaya ait fişlerin soyadlarına göre konulan kutulardan bulunamayışı, hem o işle görevli memurun hem de muayene için gelen hastanın sinirlenmesine ve sırada bekleyenlerin de sabırsızlanmasına sebep olmuştu. Sıra bize gelince, fişimizin bulunabilmesi için «S» kutusunda bu-

lunan bütün muayene fişlerinin teker, teker elden geçirilmesi zorunda kalmıştı. Bu şekilde fiş usulü ile çalışan kurumlar ellerindeki dokümanları bilinen kurallara göre alfabetik sırada muhafaza ederek hizmete sunacak olurlarsa, belki, hergün tekrarlanan bu gibi olayların önüne geçilebileceği gibi randımanlı çalışmalarında ötürü takdir de toplayacaklardır.

Kitap, dergi ve çeşitli konulardaki basılı ve yazılı dokümanların alfabetik sıradan faydalanılarak, kolayca bulunabilmesi için, ilkin mevcut malzemenin, tertip şekli de gözönünde bulundurularak, numaralanması veya çeşitli usullere göre tasnif edilerek birer tasnif numarası almaları gerekir. Numaralanmak veya tasnif edilmek suretiyle muhafaza edilen dokümanların aranıldığı zaman hemen bulunabilmesi için bunların künyeleri ve yer numaraları belirli kurallara göre fişler üzerine yazılarak bu fişler, aranılması muhtemel ögelerin altları çizilmek suretiyle alfabetik sıraya konulur. İstenilen ve adı bilinen dokümanın fişi, alfabetik sıradan kolaylıkla bulunarak, fiş üzerindeki yer numarasından dokümanın bulunduğu yerin tesbiti kolaylıkla mümkün olabilir.

Ansiklopedi, sözlük, biyografya, sözlüğü, indeks ve benzerlerinde alfabetik sıraya girecek ögeler ayrı ayrı fişler üzerine yazılmak suretiyle belirli kurallara göre alfabetik sıraya konulur. Alfabetik sıra, tekniği bulunduğu takdirde fazla güçlüğü olmayan bir işlemdir. Alfabetik sıraya konulacak malzeme, altı çizili ögelerin ilk harflerine göre «A» dan «Z» ye kadar alfabe sırası da gözetilmek suretiyle geniş bir masa üzerine dağıtılır. Önce «A» harfi ile başlayan ögelere ait olan fişler ilkin ikinci, daha sonra üçüncü ve onu takibeden harfler dikkate alınarak kendi arasında bir alfabetik sıraya konulur. Daha sonra diğer harfler de kendi aralarında alfabetik sıraya konularak, «A» harfi önde ve «Z» harfi en sonda olmak üzere birleştirilir ve özel surette hazırlanmış kutularda saklanır.

İlk harflerine göre gruplara ayrılmış olan ögelerden çeşitli harf gruplarının 2., 3., 4., ve 5. harflerine göre alfabetik sıraya konulması ile ilgili örnekler:

2. harflerine göre alfabetik
sıraya konulan ögeler :

Abalıoğlu, Yunus Nadi
Acaroğlu, M. Türker
Açıkgöz, Şükrü
Adabımuşeret
Ağaç çileği
Afyonkarahisar

1. ve 2. harfleri aynı olan
ögelerin 3. harflerine göre
alfabetik sıraya konulması :

Elâstiki
Elbise
Elçilik
Eldiven
Elgin
Elektrik

Ahlâkıyat
Aidat
Ajans
Akademi

Elipsoid
Elkap
Ellinci

İlk üç harfi aynı olan öğelerin
4. harflerine göre alfabetik
sıraya konulması:

Hazan
Hazelik
Hazfetmek
Hazımsızlık
Hazîne
Hazmetmek
Haznedar
Hazreti Âdem

İlk dört harfi aynı olan öğelerin
5. harflerine göre alfabetik
sıraya konulması:

Mütearife
Mütebessim
Mütecessis
Mütedavil
Müteessir
Mütefekkir
Mütegallip
Mütehassıs

Kütüphanelerde kullanılan alfabetik kataloglarda, lûgat kataloglarda, ansiklopedi ve ansiklopedik sözlüklerde, şahıs, kitap, kurum, yer ve seri adları, konu başlıkları ve benzerleri tek bir alfabetik sırada toplanır. Alfabetik sıraya koyma işinde «Kelime esası» ve «Harf esası» denilen bir birinden oldukça farklı iki usul uygulanır. Kelime esasında, alfabetik sıraya konulacak öğelerin kelimelerine dikkat edilir. Bir bütün olarak kabul edilen kelimelerin, yazılış bakımından birbirine benzeyenlerinin kısaca olanları öne alınır. Bu usule göre alfabetik sıraya girecek öğelerden meselâ, **Altın Ovası**, **Altınçiçeği**'nden önde yer alır. Harf esasında, alfabetik sıraya girecek öğeler bir tek kelime imişler gibi hareket edirlir. Bu kurala göre, **Altınçiçeği**, **Altın Ovası**'ndan önce alfabetik sırada yer alır. Aşağıda verdiğimiz örnekler, bu birbirinden farklı olan alfabetik sıra tekniğini daha açık olarak belirtecektir.

Kelime esasına göre alfabetik
sıra:

- 1 — Altın beşik
- 2 — Altın Dağları
- 3 — Altın Han
- 4 — Altın Kıyısı
- 5 — Altın Ordu
- 6 — Altın Ovası
- 7 — Altın suyu
- 8 — Altınay, Ahmet Refik
- 9 — Altınbaş kefal
- 10 — Altınbezer, İsmail Hakkı

Harf esasına göre alfabetik
sıra:

- 8 — Altınay, Ahmet Refik
- 9 — Altınbaş kefal
- 1 — Altın beşik
- 10 — Altınbezer, İsmail Hakkı
- 11 — Altınçiçeği
- 2 — Altın Dağları
- 3 — Altın Han
- 4 — Altın Kıyısı
- 12 — Altınoluk
- 5 — Altın Ordu

- 11 — Altınçiçeği
12 — Altınoluk
13 — Altınova
14 — Altıntaş

- 13 — Altınova
6 — Altın Ovası
7 — Altın suyu
14 — Altıntaş

Yukarıdaki örneklerde, kelime esası ve harf esasına göre alfabetik sıraya konulan ögelerde, kelime esasına göre alfabetik sıraya konulanlara verilen numaralar harf esasına göre alfabetik sıraya konulan ögelerin hizalarında aynen muhafaza edilmek suretiyle aralarındaki fark daha açık olarak belirtilmeye çalışılmıştır. Uygulanması daha kolay olan, aranılanın bulunabilmesinde araştırıcıyı daha az yoran kelime esasına göre alfabetik sıra, kütüphane kataloglarında ve ansiklopedilerde daha çok kullanılmaktadır.

Çeşitli ansiklopedi, sözlük, ek sözlük, indeks ve benzerlerinde gözü-müze ilişen alfabetik sıra hatalarından bir kaçını, memleketimizde alfabetik sıraya verilen önemi belirtmesi bakımından, buraya almayı uygun gördük:

(Aslı)

(Kelime esasına göre
düzeltilmiş)

Adılşahlar
Adım
Adım
Adimari, Alessandro
Adimonia
Adımsayar
Adin
Adina
.....
Adis
Adi Ugri
Adıvar, Doktor Abdülhak Adnan
Adıvar, Halide Edib
Adıyaforos
Adıyaman
.....
Anson, Sir William Reynell
Anson, George, Baron
.....
Antagonizm

Adım
Adım
Adımsayar
Adıvar, Doktor Abdülhak Adnan
Adıvar, Halide Edib
Adıyaman
Adi Ugri
Adılşahlar
Adimari, Alessandro
Adimonia
Adin
Adina
Adis
Adıyaforos
.....
Anson, George, Baron
Anson, Sir William Reynell
.....
Antacoros
Antagonizm

Antacoros (1)

Abbasiler
 Abaza Hasan Paşa

 Adrenalin
 Adriyatik Denizi
 Adli Tıp Müessesesi

 Akciğer
 Akciğer hastalıkları
 Akbank
 Akçaabat (2)

Asteroit
 Assubay
 Astma
 Astigmat

Baba Burnu
 Baba Cafer
 Baba Dağları
 Babadağ
 Babaeski
 Baba İshak (3)

Ana
 An
 Anı
 An'ane
 Anemometre
 Anahtar
 Angarya

.....

Abaza Hasan Paşa
 Abbasiler

 Adli Tıp
 Adrenalin
 Adriyatik Denizi

 Akbank
 Akciğer
 Akciğer hastalıkları
 Akçaabat

Assubay
 Asteroit
 Astigmat
 Astma

Baba Burnu
 Baba Cafer
 Baba Dağları
 Baba İshak
 Babadağ
 Babaeski

An
 Ana
 Anahtar
 An'ane
 Anemometre
 Angarya
 Anı

.....

-
- 1 — Türk Ansiklopedisi
 2 — Gençlik Ansiklopedisi
 3 — Hayat Ansiklopedisi, Hayat Yayınları

Asiya

Asi

Asıl

Askı

Asker

.....

Gençlik

General

Genel (4)

Amitoz

Albinoz

Anteridi

Arkegon

Antikor

.....

Ektoderm

Endoderm

Epiderm

Embriyon

Epifiz

Emetrop

Endolenf (5)

Arazi

Arazi-i âmire

Arazi-i emîriye

.....

Arazi-i ukriye

Arazi

Arazi hukuku

Arazinin kayması

Arazi memuru

Asıl

Asi

Asiya

Asker

Askı

.....

Gençlik

Genel

General

Albinoz

Amitoz

Anteridi

Antikor

Arkegon

.....

Ektoderm

Embriyon

Emetrop

Endoderm

Endolenf

Epiderm

Epifiz

Arazi

Arazi

Arazi hukuku

Arazi memuru

Arazi-i âmire

Arazi-i emîriye

Arazi-i ukriye

Arazinin kayması

4 — Süleyman Karakusu: *Askerî Terimler*, İstanbul 19585 — Aliye Seren — Dr. Suat Seren: *Liseler İçin Biyoloji*, 3. bs., Ankara

.....

İcare-i müeccele

İcare-i nafize

İcare-i sahiha

İcare-i tavile

İcare-i vâhideli evkaf

İcare-i zemin

İcare-i mûsenehe

İcare-i müşahere (6)

Calorie

Petite calorie

grande calorie

Kilo kalori

Kalorifer

Calorification

.....

Pesenteur Spécifique

Pése

Pése éther

Pése acid

Pése sel

Pése sirop

Pése esprit (7)

Allah dethroned

Ali Galip hadisesi

.....

Damla damla

The dark moment

Das land Kemal Atatürks

Das land Kemal Atatürks

Declarations de son excellence...

.....

.....

İcare-i müeccele

İcra-i mûsanehe

İcare-i müşahere

İcare-i nafize

İcare-i sahiha

İcare-i tavile

İcare-i vâhideli evkaf

İcare-i zemin

Calorie

Calorification

grande calorie

Kalorifer

Kilo kalori

Petite calorie

.....

Pése

Pése acid

Pése esprit

Pése éther

Pése sel

Pése sirop

Pesenteur Spécifique

Ali Galip hadisesi

Allah dethroned

.....

Damla damla

The dark moment

Declarations de son excellence...

Gazi, Fevzi, İsmet

Gazi çocukları için

Gazi için özduyular

6 — Türk Hukuk Kurumu: Türk Hukuk Lûgatı

7 — Dr. Reşit Benîr: Fransızcadan Türkçeye Resimli Fizik Kimya Sözlüğü, İstanbul 1958

Gazi Mustafa Kemal
 Gaziayıntap müdafaası
 Gazi çocukları için
 Gazi, Fevzi, İsmet
 Gazi için özduyular
 Gazi inkilâbının psikolojisi
 Gazi Mustafa Kemal (8)

Cesaret
 Cesaret almak
 Cesaret bulmak
 Cesaret etmek
 Cesaret gelmek
 Cesaretini kırmak
 Cesaret verme
 Cesaretli
 Cesaretsiz

.....
 Maksat
 Maksadiyle

 Müdavi tabip
 Müdavelei efkâr etmek

 Tercüme
 Tercümeihal
 Tercüme etmek (9)

Atatürk
 Akçuraoğlu Yusuf
 A. Rey
 Andre Berthelot
 Alarik
 Adolf
 Aetiyüs
 Atillâ

.....
 Gazi inkilâbının psikolojisi
 Gazi Mustafa Kemal
 Gazi Mustafa Kemal
 Gaziayıntap müdafaası
 Das land Kemal Atatürks
 Das land Kemal Atatürks

Cesaret
 Cesaret almak
 Cesaret bulmak
 Cesaret etmek
 Cesaret gelmek
 Cesaret verme
 Cesaretini kırmak
 Cesaretli
 Cesaretsiz

.....
 Maksadiyle
 Maksat

 Müdavelei efkâr etmek
 Müdavi tabip

 Tercüme
 Tercüme etmek
 Tercümeihal

Abdurrahman
 Adolf
 Aetiyüs
 Akçuraoğlu Yusuf
 Alarik
 Atatürk
 Atillâ
 Berthelot, Andre

Abdurrahman

A. J. Toynbee

Arneux

A. Gabriel

Aziz Ogan

Ali Rıza Yalçın

Artemis

Aydın Sayılı

Ahmet Kutsi Tecer (10)

Abidin Özmen

A. F. Frangulis

Akçuroğlu Yusuf

Avram Galanti

Ağaoğlu, Ahmet

Abdülhak Hamit

Fissenger

Faruk Nafiz Çamlıbel

Fethi Okyar

Fevzi Çakmak

Franchin Boulland

Fatih

Ferik Fuat Paşa (11)

Jhering

Janesch

Jellinek

Lindgard

Lindner

Lindesmith

Loudet

Rey, A.

Arneux

Artemis

Gabriel, A.

Ogan, Aziz

Sayılı, Aydın

Tecer, Ahmet Kutsi

Toynbee, A. J.

Yalçın, Ali Rıza

Abdülhak Hamit

Ağaoğlu, Ahmet

Akçuroğlu Yusuf

Frangulis, A. F.

Galanti, Avram

Özmen, Abidin

Boulland, Franchin

Çakmak, Fevzi

Çamlıbel, Faruk Nafiz

Fatih

Ferik Fuat Paşa

Fissenger

Okyar, Fethi

Janesch

Jellinek

Jhering

Lindgard

Lindesmith

Lindner

Lombroso

10 — Prof. Dr. Âfetinan: Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler. Ankara 1960. 428, 429 S.

11 — Prof. Dr. Âfetinan: Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Begeler. Ankara 1959. 307, S.

Lund

Lottier

Lunden

Loudet

Lombroso

Lund

Lottier (12)

Lunden

Oldukça basit bir teknik ve biraz da özen isteyen alfabetik sıra işlemi, kültür hayatımızın, daha doğrusu kültürümüzün bir miyarı olan fikir ürünlerimizde yukarıda belirttiğimiz şekilde örneklerini vermekte devam edecek olursa, basit bir işi dahi yapamamanın üzüntüsünü millette duymamıza sebep olacaktır. Eli kalem tutan aydınlarımızın ve bunları çalıştıran kurumlarımızın bizi, böyle basit hatalardan dolayı fikir dünyasında küçük düşürmeye hakları yoktur.